

گستره «جهاد تبیین» در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای

طاهره حیاتی / دانش‌پژوه سطح ۴ فقه خانواده مؤسسه آموزش عالی حوزوی معصومیه خواهران و استاد گروه فقه و اصول مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی جامعه المصطفی العالمیه قم

mail.miu.ac.ir orcid.org/0000-0003-0048-2882

mhhayati004@gmail.com

محمدحسین حیاتی / طلبه سطح ۳ مؤسسه تخصصی فقه و اصول امام حسین (ع) قم

دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۱ - پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۵ <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

چکیده

ورود واژه «جهاد تبیین» در ادبیات سیاسی جهان اسلام در چند سال اخیر توسط امام خامنه‌ای فرمانده کل قوا و بالاترین مقام در نظام جمهوری اسلامی ایران، شناخت گستره آن را ضروری می‌نماید. «جهاد» در اندیشه مشهور فقها که فقط حمله مسلحانه به دشمن با سلاح خاص جنگی است، با جهاد با ابزار زبان و قلم تنافی دارد. همچنین در نگاه بدوی، حفظ کیان اسلام و مسلمانان در مقابل هجمه دشمن که مفهوم «دفاع» در اندیشه مشهور فقها و امام خامنه‌ای است، با به‌کارگیری واژه «جهاد تبیین» و کاربست آن در بیانات ایشان سازگاری ندارد. از سوی دیگر، به‌کار بردن تعبیر «جهاد» برای تبیین در زمان کنونی که کشور در حال دفاع از کیان اسلام و مسلمانان در برابر هجمه‌های گوناگون دشمن است، این سؤال را مطرح نموده که گستره جهاد تبیین در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای چگونه است؟ پژوهش حاضر در پاسخ به این سؤال، مفهوم و ابعاد «جهاد» و «دفاع» در اندیشه معظم‌له را به روش مقایسه‌ای - تحلیلی با استفاده از منابع مکتوب و بیانات ایشان تبیین کرده و توسعه مفهومی واژه «جهاد» را اثبات نموده است. در نهایت، «جهاد تبیین» به‌مثابه یکی از مصادیق جهاد، نوعی دفاع است و دفع هجمه دشمن در تحریف حقایق و وقایع. جهاد تبیین به‌تبع گستردگی ابعاد گوناگون دفاع، گسترده بوده و تفاوت آن با سایر ابعاد دفاع، ابزار و روش دفاعی آن است.

کلیدواژه‌ها: جهاد، جهاد تبیین، دفاع، اندیشه دفاعی، امام خامنه‌ای.

خداوند بیان را به انسان آموخت و خود نیز قرآن را «بیان» نامید (نحل: ۸۹) و پیامبرانش را به تبیین و انذار اذهان و افکار انسان‌ها فرمان داد (آل‌عمران: ۱۸۷). هر صاحب عقیده‌ای نیز برای رسیدن به اهدافش تلاش می‌کند تا مبانی و اهدافش را تبیین نموده، افراد بیشتری را با خود همراه سازد. انسان زمانی که قلب و فکرش پذیرای عملی شود به‌آسانی اقدام به انجام آن عمل می‌کند و از اینجاست که تبیین اهمیت می‌یابد.

در سال‌های اخیر، *امام خامنه‌ای* بارها «تبیین» را از عموم مردم و به‌ویژه از نخبگان و خواص مطالبه کرده‌اند. واژه «جهاد تبیین» برای اولین بار در ادبیات سیاسی جهان اسلام، توسط معظم‌له به کار برده شد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۴۰۰/۹/۲۱). ایشان در اهمیت جهاد تبیین می‌فرماید:

نکته پایانی در باب جهاد تبیین این است - که این تحذیر خود ماست، تهدید خود ماست - که بدانیم که اگر جهاد تبیین به درستی صورت نگیرد، دنیامداران حتی دین را هم وسیله هوسرانی و شهوترانی خودشان قرار خواهند داد؛ یعنی اگر من و شما کارمان را درست انجام ندهیم، آنکه برایش صرفاً دنیا مطرح است - دنیای شخص خودش، یعنی هوس‌های خودش، آرزوهای خودش، خواسته‌های شخصی خودش - حتی دین را هم در خدمت خواهد گرفت (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۴۰۰/۱۲/۱۹).

از سوی دیگر، دقت نظر در دیدگاه‌های *امام خامنه‌ای* در مسئله دفاع و توجه به عمق نگاه راهبردی ایشان در اندیشه دفاعی ضرورت دارد تا گستره جهاد تبیین در اندیشه دفاعی ایشان بررسی و تحلیل گردد. در نگاه اولیه به مفهوم «جهاد» و «دفاع» و کاربست آن در اندیشه بزرگان، به نظر می‌رسد بین این دو مفهوم تناقض است. در نگاه بدوی، این تناقض در کاربرد جهاد تبیین و اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای* نیز به نظر می‌رسد. تحلیل گستره جهاد تبیین در اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای*، پاسخی در رد یا اثبات این نگاه اولیه است.

در چند سال اخیر، یادداشت‌هایی در تحلیل جهاد تبیین نگاشته شده و تنها چند مقاله، از جمله «جهاد تبیین در فضای مجازی از منظر رهبر انقلاب» (محمودی و صادقی، ۱۴۰۱) و «جهاد تبیین؛ راهبردی پیشگیرانه در قبال تفکر اجباری ناشی از فناوری هارپ» (عمانی و دیگران، ۱۴۰۱) به رشته تحریر درآمده است.

همچنین اولین کتاب نوشته‌شده در این موضوع، کتاب *جهاد تبیین در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای* (صلح میرزایی، ۱۴۰۰) است که با تکیه بر بیانات *امام خامنه‌ای* در رابطه با جهاد تبیین گردآوری شده است. در موضوع کلان اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای*، مقالات متعددی از جمله «تبیین نظام‌مند اندیشه دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا» (مه‌دیان و ترکاشوند، ۱۳۹۹)؛ «ارائه الگوی دفاعی حاکم بر اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای» (سلامی و یداللهی، ۱۳۹۶) و «الگوی دفاعی در اندیشه دفاعی حضرت امام خامنه‌ای» (مرادپیری، ۱۳۹۱) نوشته شده است.

کتاب *دفاع آینده‌نگر در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای* (مجموعه مقالات) (لطفی مرزناکی، ۱۳۹۹) به بررسی اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای* پرداخته است. در تبیین اندیشه دفاعی ایشان در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۹۷ بیشترین مقالات ارائه شده است.

همچنین کتاب‌های *اندیشه دفاعی اسلام* (حسنی و دیگران، ۱۳۹۵) و *مبانی فرهنگ دفاعی جمهوری اسلامی ایران* (سنجایی و دیگران، ۱۳۹۸) در این موضوع نوشته شده است.

آنچه از بررسی نگاشته‌ها در دو موضوع جهاد تبیین و اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای مشخص می‌شود این است که تمام نویسندگان این دو موضوع را مستقل تحلیل کرده‌اند؛ اما مقایسه بین این دو موضوع شکل نگرفته است. نویسندگان در این مقاله می‌کشند تا با مقایسه دو موضوع «جهاد تبیین» و «اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای»، گستره جهاد تبیین در اندیشه دفاعی معظم^{له} در دو حیطة مفهومی و ابعاد آن تحلیل نماید.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. جهاد

«جهاد» و «مجاهدت» در لغت، به معنای «مطلق تلاش و کوشش و اجتهاد» است (جوهری، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۴۶۱). «جهاد» از اصطلاحات فقهی و روایی است. در متون روایی شیعه، جهاد بابتی مستقل دارد که به بیان کیفیت جهاد و احکام آن می‌پردازد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۲؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۱۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۹۷).

در اصطلاح مشهور فقها، «جهاد» عبارت است از: یک نوع مبارزه خاص میان مسلمان و غیرمسلمان (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۱، ص ۳؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۵؛ عاملی کرکی، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۳۶۵).
امام خامنه‌ای در شرح تعریف مشهور فقها می‌فرماید:

«جهاد» عبارت است از اینکه انسان جان را و آنچه مانند مال، انجام جهاد بر آن متوقف است، در جنگ و بیکار با مشرکان یا خروج‌کنندگان بر امام زمان یا حاکم اسلامی خرج کند. چنین محاربه‌ای به مطلق وجوه، «جهاد» نامیده نمی‌شود، بلکه باید بر وجه مخصوص باشد؛ یعنی مبارزه با استفاده از ابزاری جنگی، مانند شمشیر باشد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ص ۵۱۷).

در نتیجه، جهاد در اندیشه مشهور فقها، هر نوع مبارزه، جنگ و محاربه با دشمن نیست، بلکه تنها جنگ با استفاده از ابزار و سلاح‌های خاص جنگی «جهاد» نامیده می‌شود.

«جهاد» در دیدگاه امام خامنه‌ای عبارت است از: درگیری با یک دشمن؛ این دشمن، هر که می‌خواهد باشد، به یکی از اشکال و شقوق ممکن. به عبارت دیگر، برای اینکه تعریف اصطلاحی «جهاد» با معنای لغوی آن هم تناسبی داشته باشد، «جهاد عبارت است از: تلاش و کوشش در راه پیشبرد هدف؛ منتها آن تلاش و کوششی که با درگیری با دشمن همراه است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷، ص ۱۰۵).

«جهاد» معنای خاصی دارد. معنای «جهاد» فقط تلاش نیست. در مفهوم اسلامی، «جهاد» عبارت است از: تلاشی که در مقابل دشمن صورت می‌گیرد. بنابراین، در اندیشه امام خامنه‌ای هر تلاشی جهاد نیست، بلکه مجاهدت با نفس که تلاش در مقابل شیطان است و مجاهدت در عرصه نظامی که تلاش در مقابل دشمن است، «جهاد» نامیده می‌شوند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ص ۳۶).

امام خامنه‌ای معتقد است: برای تحقق یک مبارزه اجتماعی، دو چیز لازم است:

اول اینکه در هر مبارزه‌ای باید جدّ و جهد، تلاش و تحرک در انسان باشد.

دوم اینکه مبارزه در مقابل دشمن باشد.

به اعتقاد ایشان، تلاش و جهد در مقابل دوست و بر علیه او «فتنه» است، نه جهاد؛ و تنها تلاش در مقابله با دشمن «جهاد» نامیده می‌شود (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۳/۶/۲۰). در نتیجه، «جهاد» در اندیشه امام خامنه‌ای عبارت است از: «هرگونه تلاش در مقابله با دشمن».

۲-۱. جهاد تبیین

امام خامنه‌ای برای اولین بار واژه «جهاد تبیین» را وارد ادبیات سیاسی جهان اسلام نمود. «جهاد تبیین» در اندیشه ایشان، یکی از اقسام جهاد و مبارزه در مقابل دشمن است. ایشان معتقد است: مبارزه اقسامی دارد که شامل مبارزه علمی، مبارزه مطبوعاتی، مبارزه سیاسی، مبارزه اقتصادی و مبارزه نظامی است. در دیدگاه ایشان، مبارزه و جهاد با دشمن ممکن است آشکار یا پنهان انجام شود. نقطه مشترک در همه انواع جهاد تلاش و مبارزه در مقابله با دشمن است. به بیان دیگر، هر تلاشی «جهاد» نیست، بلکه اگر در مسیر حرکت در مقابل دشمن اثرگذار باشد «جهاد» است. در نهایت، استفاده از فکر و قلم و بیان نیز اگر در مقابله با دشمن و در مسیر مبارزه با خصم باشد، نوعی جهاد است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷ الف، ص ۲۹۹). این دیدگاه ایشان ایجاد توسعه مفهومی در مفهوم «جهاد» است، برخلاف نظر مشهور که به مفهوم خاصی برای جهاد معتقدند.

۳-۱. اندیشه دفاعی

اندیشه و تفکر فرایندی است که در آن ذهن با مرور معلومات، دانش‌ها و شهود، در جهت کشف یک مجهول، حل مسئله و افق‌گشایی می‌کند. «اندیشه دفاعی» یا «تفکر دفاعی» دوران‌اندیشی، آینده‌نگری و روشن‌بینی عمیقی در قالب طرح‌ها و برنامه‌ها در جهت تأمین منافع کشور در زمینه‌های گوناگون است (مه‌دی‌ان و ترکاشوند، ۱۳۹۹). «اندیشه دفاعی» در تعریف عام، به معنای هرگونه تفکر درباره مسئله‌ای، و در تعریف خاص به معنای هرگونه تفکر و اندیشه منسجم و دارای چهارچوب نظری، اصولی و مستدل و با اهمیت در امور است (جمشیدی، ۱۳۸۳، ص ۲۸-۲۹).

اندیشه دفاعی مانند هر اندیشه‌ای از چند جزء کلی تشکیل شده است:

اول. ایده‌های بنیادین؛ این ایده‌ها به لحاظ ماهیت، ماندگارند و درواقع این ایده‌ها هستند که علل تغییر رهنامه‌ها را توضیح می‌دهند. همچنین ایده‌ها نقش مهمی در تعیین رفتار هر نهاد یا سازمان پیچیده ایفا می‌کنند.
دوم. اصول؛ «اصل» مفهومی است که تمام و یا قسمتی از یک نظریه و ایدئولوژی بر آن استوار گشته است، به‌گونه‌ای که اگر این اصل نقض شود موجودیت آن نظریه یا ایدئولوژی با خطر مواجه می‌گردد.
سوم. نظام‌مند بودن؛ هر اندیشه‌ای باید نظام‌مند و منسجم باشد. به بیان دیگر، اجزای یک اندیشه از لحاظ ماهیت و کارکرد باید با هم سازگار باشند (مه‌دی‌ان و ترکاشوند، ۱۳۹۹).

۴-۱. دفاع

«دفاع» در لغت به معنای منع نمودن، دور کردن، عزل کردن و راندن است (ابن‌فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۲۸۸؛

ابن‌درید، ۱۹۸۸، ج ۲، ص ۶۶۰؛ فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۴۵). در اصطلاح فقها «دفاع» عبارت است از: دفاعی خاص که در شریعت موضوع احکام خاصی قرار گرفته و بر دوم قسم تقسیم می‌شود:

قسم اول. دفاع از بیضهٔ اسلام؛ به این معنا که وقتی یک کشور مسلمان آماج تجاوز دشمن قرار می‌گیرد بر همه مردم واجب است به هر طریقی که می‌توانند از اسلام و دین دفاع کنند.

قسم دوم. دفاع از جان و مال و ناموس است؛ یعنی زمانی که جان، مال، و یا ناموس یک شخص از سوی دشمنی آماج تهاجم قرار می‌گیرد شخص می‌تواند از خود دفاع کند (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۱، ص ۱۵؛ عاملی کرکی، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۱۱؛ مشکینی، ۱۴۱۹ق، ص ۲۴۵).

به طور خلاصه، «دفاع» در اصطلاح علم فقه عبارت است از: حمایت و حفاظت مسلمانان از کیان اسلام و سرزمین و قلمرو کشور اسلامی و حفظ امنیت و حراست از جان و مال و ناموس ملت در برابر تهاجم دشمنان خارجی و داخلی (لطفی مرزناکی، ۱۳۹۹، ص ۱۰).

در بیانات امام خامنه‌ای تعریف مستقلی از «دفاع» نیامده، اما با در نظر گرفتن مواردی که ایشان این مفهوم را به کار برده است، روشن می‌شود «دفاع» در اندیشه ایشان همان مفهوم گسترده‌ای است که در دیدگاه مشهور فقها آمده و عبارت است از: حمایت و حفظ مسلمان و جامعه اسلامی در مقابل تهاجم دشمن، که تهاجم ممکن است در ابعاد و اشکال گوناگون صورت گرفته باشد. به کارگیری کلمه «دفاع» در فرهنگ، گویای گستردگی مفهوم دفاع است:

کسی از فرهنگ اسلامی و حیثیت و موجودیت این ملت دفاع می‌کند و در مقابل تهاجم دشمن می‌ایستد که دلش در هوای اسلام بتپد و اسلام و ایران را دوست بدارد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۱/۵/۲۱).

ایشان دفاع را در همه‌جانبه می‌دانند:

از آنجاکه فعالیت نظام سلطه تنها در بعد سیاسی نیست، بلکه توانسته است منطق فرهنگی خاص خود و شبکه اقتصادی و تبلیغاتی وابسته به خود را نیز به وجود آورد، دفاع در مقابل آن نیز باید همه‌جانبه باشد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۶۵/۶/۱۴).

۱-۴-۱. ابعاد دفاع

«دفاع» دارای ابعاد روان‌شناختی، فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، شهروندی (غیرنظامی) و نظامی است.

- «دفاع روان‌شناختی» به تعهد روان‌شناختی شهروندان به ملت و اعتماد به آینده کشور و داشتن غرور، اشتیاق

و وطن‌دوستی که منجر به حفظ استقلال و ترسیم سرنوشت آنها می‌شود، می‌گویند.

- «دفاع اقتصادی» سازماندهی توانمندی‌های اقتصادی، از جمله تجارت و صنعت است، به شکلی که اقتصاد کشور در جنگ یا در معرض تهدید جنگ شکسته نشود.

- «دفاع شهروندی» (مدنی) ایمنی و نیازهای اساسی مردم را در مواقع اضطراری تا حد ممکن تأمین می‌کند. این دفاع شامل آموزش برای به کارگیری نیروی مردمی در کارهای نجات، تخلیه، کمک‌های اولیه و کنترل آسیب است.

- «دفاع نظامی» در زمینه داشتن قدرت نظامی است که قادر به جلوگیری از تهاجم نظامی به کشور بشود (مه‌دویان و ترکاشوند، ۱۳۹۹).

در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای، دفاع به‌خودی‌خود ثمربخش نیست و زمانی به ثمر می‌نشیند که به منظور نیل به هدف یا اهداف خاصی صورت پذیرد. انقلاب اسلامی که اهداف و آرمان‌های بلندی را در ابعاد گوناگون پی می‌گیرد، در همه ابعاد، از جمله نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دارای بیش‌ترین دفاعی است.

۱-۱-۴. دفاع نظامی

مهم‌ترین و عمده‌ترین مؤلفه‌های بعد دفاع نظامی در اندیشه امام خامنه‌ای، دفاع هوشمند با اقتدار، تشکیل نیروهای مسلح ایثارگر و محافظان امنیت، فداکاری در دفاع برای والاترین ارزش‌های الهی، اقتدار دفاعی، دفاع از اسلام با وحدت و اقتدار، دفاع از منافع مشروع، دفاع و مقاومت با امکانات کم، دفاع از عزت و کرامت و هوشیاری و آمادگی نیروهای مسلح است.

۱-۲-۴. دفاع سیاسی

مهم‌ترین مؤلفه‌های منبعث از بیش‌ترین فقهی و قرآنی امام خامنه‌ای در دفاع سیاسی را می‌توان به حفظ نظام، احیای اقتدار و عزت مسلمانان، تشکیل حکومت اسلامی مبتنی بر اصل «ولایت فقیه»، عدم سازش با ظالمان، و نهراسیدن از دشمن اشاره کرد.

۱-۳-۴. دفاع اقتصادی

در جوامع کنونی که محور رشد و پیشرفت حرکت آنها حول مسائل اقتصادی و صنعتی دور می‌زند، نقش اقتصاد در حفظ تعادل و پیشرفت جامعه امری است که از نظر اندیشمندان و مدیران جامعه بسیار مهم و حائز اهمیت است. بنابراین، عمده‌ترین مؤلفه‌های بعد دفاع اقتصادی در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای «خودباوری اقتصادی»، «قطع سلطه بیگانگان»، «قطع وابستگی از خارج»، «نفی وابستگی و خودباختگی»، «تأمین امنیت مالی و عدالت اقتصادی» است (سلامی و یداللهی، ۱۳۹۶).

۱-۴-۱-۴. دفاع فرهنگی - اجتماعی

انقلاب اسلامی ایران بیش از آنکه انقلابی سیاسی - اجتماعی باشد، انقلابی فرهنگی با رویکردی شیعی، مبتنی بر ایجاد تحول در درون انسان‌هاست. از این‌رو بروز هر تحولی در انقلاب اسلامی، در گرو بروز تحول در فرهنگ عمومی مردم است. دشمنان جمهوری اسلامی ایران به همین سبب، «جنگ نرم» را که شامل جداسازی مردم از نظام، اختلاف در بین مردم و مسئولان و از بین بردن زیرساخت‌های انسانی، مادی و معنوی نظام جمهوری اسلامی است، شروع کرده‌اند. راهکارهای دشمنان به شکل‌های گوناگونی مانند نابسامانی اقتصادی، ایجاد نارضایتی در جامعه، تأسیس سازمان‌های غیردولتی، جنگ رسانه‌ای، و عملیات روانی برای ضعیف نشان دادن دولت متبلور می‌شود. از جمله مؤلفه‌های مهم در بعد دفاع فرهنگی بر مبنای اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای معرفی اسلام، «قطع وابستگی فرهنگی»، «تحول فرهنگی در جامعه»، «حضور مؤثر حوزه علمیه و روحانیت»، «توجه به مراکز آموزشی

و تبلیغی»، «نظام تربیتی»، «توجه به جوانان و مشکلات آنان»، «حمایت از مبتکران و فناوران»، و «فراخوان جوانان به عرصه‌های علمی» است (مرادپیری، ۱۳۹۱).

بنا بر اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای*، دفاع در حوزه فرهنگی و اجتماعی از ضروریات زمان حاضر است:

از رفتار یک جامعه می‌شود فهمید که آیا این جامعه قادر به دفاع از هویت و حیثیت خود هست یا نه. جامعه‌ای که مردم آن به مسائل شخصی بیشتر اهمیت بدهند تا مسائل کشور و مسائل جمعی، جامعه‌ای که در آن جوانان رو به فساد روند، جامعه‌ای که افراد مؤثر آن نسبت به مصالح انقلاب و کشور بی‌تفاوت و بی‌اعتنا شوند، جامعه‌ای که در آن اختلاف‌های سیاسی و مذهبی و گروهی و صنفی و قومی اوج بگیرد و رشد کند، جامعه‌ای که زن و مرد آن به عشرت و زندگی مرفه و توأم با فساد گرایش پیدا کنند، بدانید که این جامعه قادر به دفاع از خود نیست. چنین جامعه‌ای از مصالح و شرف و حیثیت خود نمی‌تواند دفاع کند (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۶۸/۷/۵).

۲. جهاد تبیین در کلام امام خامنه‌ای

دقت در اندیشه *امام خامنه‌ای* درخصوص مفهوم «جهاد» و انواع آن که پیش‌تر بیان گردید، معلوم می‌کند که «جهاد تبیین» در اندیشه ایشان یعنی: مبارزه، تلاش و تحرک در مقابل دشمن که این مبارزه بر ضد دشمن، با ابزار بیان و قلم است.

یکی از انواع جهاد، «جهاد فکری» است. دشمن در جنگ نرم دو حرکت انجام می‌دهد:

اول. زنجیره توأسی به حق و توأسی به صبر را قطع می‌کند.

دوم. به وسیله تبلیغات فراوان، حقایق را وارونه نشان می‌دهد.

هر کس در مقابل این حمله دشمن برای روشنگری فکر مردم تلاش کند، از انحراف جلوگیری نماید و مانع سوءفهم شود، چون در مقابله با دشمن است، تلاشش «جهاد» نامیده می‌شود (صلح میرزایی، ۱۴۰۰، ص ۳۳-۳۴).

از اوایل انقلاب، یکی از اهداف مهم دشمن، تحریف حقایق و تاریخ بوده است. اگر یک وقت در داخل کشور حنجره یا قلم مزدوری پیدا می‌شد که حقایق جنگ انقلاب و اسلام را تحریف می‌کرد، می‌دیدید که فریادهای تشویق از اطراف دنیا بلند می‌شد. امروز هم همین‌طور است. امروز هم اگر در داخل کشور کسانی به خاطر خوش کردن دل استکبار و راضی کردن دشمنان اسلام و این ملت و این کشور، چیزی بگویند و بنویسند که در آن تحریف اسلام و تاریخ انقلاب و چهره‌های انقلاب باشد، می‌بینید که در دنیا از طرف دستگاه‌های تبلیغاتی استکبار برای او هورا می‌کشند و او را تشویق می‌کنند. تبیین موضوع بسیار مهمی است. انسان‌ها تابع بینش و دید خودشان هستند. اگر کسی بتواند حقایق را در چشم مردم تحریف کند، یعنی: در واقع عمل و باور و اراده مردم را به سمت گمراهی کشانده است (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۰/۳/۱۴).

در زمان کنونی با پیشرفت تکنولوژی و ارتباطات و حمله‌های سنگین رسانه‌ای دشمن، ضرورت جهاد تبیین بیش از پیش نمایان است. امروزه دشمن از اینکه بتواند به نظام اسلامی ضربه اساسی وارد کند، ناامید است؛ چون می‌داند در داخل به قدر کافی انگیزه ایمان و صدق و آمادگی وجود دارد. لذا ناامیدند از اینکه بتوانند ضربه اساسی وارد کنند، اما ناامید نیستند از اینکه بتوانند نفوذ کنند. ابزارهای نفوذ هم امروز زیاد است. سعی دارند جوان ایرانی را به شکلی بار بیاورند که خودشان می‌پسندند. اگر جوان ایرانی به شکل آمریکاپسند و استکبارپسند رشد کرد، آمریکا دیگر برای پیاده کردن نقشه‌های خود در ایران خرجی و هزینه‌ای نخواهد داشت. این جوان خودش مثل نوکر بی‌جیره و مواجب برای آنها کار خواهد کرد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۵/۳/۳).

تبیین آگاهی بخشی به سطوح گوناگون جامعه با هدف افزایش عمق فهم و دانایی فعال افراد است. منظور از «دانایی فعال» نوعی از آگاهی است که در مواجهه با جهان غبارآلود و پر از شبهه کنونی، کاربردی و راهگشا باشد و نه توده‌ای از گزاره‌های خنثا و منفعل انباشته شده در ذهن. جهاد تبیین با دادن اطلاعات مبنایی به مخاطبان موجب عمق بخشی به دانایی جامعه و بالا بردن سطح آگاهی شهروندان در رابطه با موضوعات مهم و مطرح می‌شود و در عمل یک سپر امنیتی در مقابل شبهه‌ها و اطلاعات ناقص ارائه شده از سوی فضای ولنگار مجازی و رسانه‌های معاند ایجاد می‌کند.

در زمان حاضر کشورها با گسترش رسانه‌های مهاجم روبه‌رو هستند؛ موضوعی که از آن به «جنگ نرم» تعبیر می‌شود؛ جنگی که توسط قدرت‌های استکباری با هزینه‌ای ناچیز طراحی شده است. ایران نیز یکی از کشورهای است که از ابتدا انقلاب آماج این حملات قرار گرفته است. همین بس که بیش از ۲۵۰ شبکه ماهواره‌ای فارسی زبان با فعالیت ۲۴ ساعته و صدها هزار حساب کاربری در فضای مجازی علیه ایران تأسیس شده است. از این رو جهاد تبیین یکی از مقوله‌های پراهمیت است (کوشکی، ۱۴۰۱).

۱-۲. روش‌ها و اشکال جهاد تبیین

یکی از مهم‌ترین عناصر در تبیین، اتخاذ بهترین و مناسب‌ترین راهکار در قبال مخاطب، شرایط، زمان و مکان است. شناخت استفهام‌های ذهنی جامعه و تشخیص نیازهای فکری برای تبیین در جهت دفع تبلیغات کذب دشمن، از مهم‌ترین عناصر در انتخاب روش در جهاد تبیین است. رهبر معظم انقلاب در این باره می‌فرماید:

عزیزان من! از جمله چیزهایی که در تبلیغ بسیار مهم است این است که شما پاسخ استفهام‌های مخاطبان خود را بدهید. اگر جوانی جلوی ما نشست است و ده، بیست سؤال در ذهن اوست، ما هم یک سخنرانی یک ساعته برای او می‌کنیم، درحالی که هیچ یک از سؤالات او جواب داده نشده است، آیا به نظر شما این سخنرانی موفق است؟ البته که نه. ما باید سؤال‌های ذهن او را که احیاناً بر زبان نمی‌آورد، یا نمی‌تواند به زبان بیاورد، یا خودش متوجه نیست که این سؤال‌ها را باید به زبان آورد، یا موقعیت مقتضی نیست، پاسخ دهیم (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۶/۱۰/۳).

بنا بر اندیشه *امام خامنه‌ای*، جهاد تبیین دارای اشکال و روش‌های گوناگونی است که مهم‌ترین آنها از دیدگاه ایشان عبارت است از:

۱-۱-۲. اهتمام به مخاطب واقعی

امروزه با گستردگی استفاده از فضای مجازی در ارتباط بین انسان‌ها و تحقق تبیین در فضای مجازی، توجه به فضای واقعی جامعه انسانی کمتر شده است و گاهی اهمیت آن مدنظر قرار نمی‌گیرد. استفاده از ابزارهای رسانه‌ای نباید سبب شود تا توجه به مخاطب واقعی بین انسان‌ها در عرصه جهاد تبیین کمرنگ گردیده یا نادیده گرفته شود. *امام خامنه‌ای* در این باره می‌فرماید:

فضای مجازی چیز خوبی است؛ فرصتی است، اما کافی نیست. بعضی‌ها چسبیده‌اند به فضای مجازی - توئیتر و مانند اینها - برای اینکه پیام‌هایشان را برسانند. این فایده ندارد؛ مخاطب واقعی لازم است، میزگرد لازم است،

سخنرانی لازم است، نشریه لازم است، بحث‌های دونفره و سه‌نفره لازم است، جلسات تحلیل لازم است. این جور با مخاطبین تان بنشینید، و مانند این کارها (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۶/۳/۱۷).

۲-۱-۲. استفاده از راه‌های غیرمستقیم

یکی دیگر از روش‌های مدنظر در جهاد تبیین، استفاده از راه‌های تبیینی غیرمستقیم است. *امام خامنه‌ای* در سخنان خود در دیدار مدیران صدا و سیما، با در نظر گرفتن این روش می‌فرماید:

گاهی در فیلم‌ها، نقش‌های استطرادی یا حاشیه‌ای تأثیرات خیلی زیادی می‌بخشد و مثلاً در یک مجموعه تلویزیونی، یک زن دارای شخصیت جذاب و مثبت، حجاب خود را رعایت می‌کند و مراقب حجاب خود است. این یک نقش فرعی و حاشیه‌ای است؛ اما خیلی تأثیر می‌گذارد. یا یک شخصیت جذاب در فیلم در جای حساسی می‌رود نمازش را بخواند (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۱/۱۱/۱۵).

۲-۱-۳. تشکیل اجتماعات

یکی دیگر از کارهایی که لازم است در جهاد تبیین مدنظر قرار گیرد «تشکیل جلسات فکری میان جامعه نخبگان، اعم از دانشگاهی و حوزوی» است. در اندیشه *امام خامنه‌ای*، ترویج فرهنگ تفکر و گسترش فکر صحیح می‌تواند سبب شکوفایی و نوآوری در علم و فناوری شود (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۷/۷/۷).

۲-۱-۴. حلقه‌های معرفتی

«تشکیل حلقه‌های معرفتی در مساجد و تمرکز ویژه بر مراکز اجتماع مردمی برای تبیین اندیشه‌های اسلامی» از دیگر روش‌های جهاد تبیین است که باید به آن اهتمام داشت. *امام خامنه‌ای* در مقایسه زمان کنونی با قبل از انقلاب اسلامی و نقد ارتباط ائمه جماعت مساجد در گذشته، می‌فرماید:

اینکه بین دو نماز یا بعد از نماز، امام جماعت بایستد یا برود روی منبر با مردم حرف بزند یا اینکه - مثلاً، فرض کنید - تخته‌سیاه در مسجد ببرند، حدیث بنویسند، برای مردم تبیین بکنند، یا بنشینند با جوان‌های مسجد حلقه معرفتی تشکیل بدهند، تبیین کنند، سؤالاتشان را بشنوند، این کارها حالا آن طور که انسان احساس می‌کند از گزارش‌ها و از حرف‌ها رایج است، آن زمان رایج نبود. آن زمان ائمه جماعت عمدتاً به این اکتفا می‌کردند که بروند نماز را بخوانند و از مسجد بیرون بیایند (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۵/۵/۳۱).

۲-۱-۵. استفاده از محصولات چندرسانه‌ای و مجازی

بنا بر دیدگاه *امام خامنه‌ای*، هنر بهترین وسیله برای انعکاس مفاهیم و مسائل دینی است. باید هنر را با معیارهای اسلامی یاد گرفت و آن را به کار برد تا بتوان مفاهیم و ارزش‌های الهی و اسلامی را برای مردم تبیین کرد. ایشان از اینکه دشمنان اسلام و ایران از هنر سوءاستفاده می‌کنند و از ابزار شعر، نقاشی، داستان، فیلم، نمایش و دیگر شعبه‌های هنر برای کوبیدن فضیلت، از بین بردن حقایق و فضایل معنوی و اسلامی، و سوق دادن به مادیگری و عیث و عشرت مادی سوءاستفاده می‌کنند، ابراز تأسف می‌نمایند و معتقدند: باید از ابزار هنر بهترین استفاده را در نشان دادن ارزش‌های اسلامی کرد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۰/۸/۱).

۳. مقایسه مفهومی «جهاد تبیین» و «دفاع»

همان‌گونه که گفته شد، «جهاد» در اندیشه مشهور فقها، نوعی مبارزه مسلحانه با ابزار خاص جنگی میان مسلمان و غیرمسلمان و نوعی صفا‌آرایی در مقابل دشمن و رفتن به میدان جنگ است. در واقع، مفهوم این واژه در اندیشه مشهور فقها دو قید دارد: اول اینکه مبارزه با ابزار جنگی باشد؛ و دوم آنکه در مقابل دشمن باشد.

از سوی دیگر «دفاع» در اصطلاح فقها نیز دفاع خاصی است که در شریعت اسلام، موضوع برای احکام خاصی قرار گرفته است. دفاع در این اصطلاح، بر دو قسم است:

قسم اول دفاع از بیضه اسلام در مقابل تجاوز و هجوم دشمن به یک کشور اسلامی است.

قسم دوم دفاع شخص از جان و مال و ناموس خود در زمان تهاجم دشمن است.

بنابراین، دفاع در اصطلاح فقها نیز دو قید دارد:

اول اینکه کشور یا شخصی آماج تهاجم قرار گیرد.

دوم آنکه این تهاجم از سوی دشمن باشد.

از بررسی تعریف «جهاد» و «دفاع» در اصطلاح مشهور فقها و مقایسه مفهومی این دو واژه، استنتاج می‌شود که «جهاد» و «دفاع» در اندیشه مشهور، دو مفهوم متمایز هستند. «جهاد» مبارزه و حمله مسلحانه به دشمن است؛ اما «دفاع» حفظ حریم یک مسلمان یا یک کشور اسلامی از تهاجم دشمن است.

از سوی دیگر، تطور در فرمایش‌های *امام خامنه‌ای* و بیان مفهوم «جهاد» و «دفاع» در اندیشه ایشان، تمایز مفهومی این دو واژه را منتفی می‌کند. «جهاد» در اندیشه ایشان تنها به معنای «حمله مسلحانه به دشمن» نیست، بلکه مفهوم گسترده‌ای دارد و هرگونه تلاش در راه پیشبرد هدف که در مقابل دشمن باشد، «جهاد» است که ممکن است با افعال و ابزار گوناگون بروز نماید. در واقع، جهاد دو قید دارد: کوششی که با سختی همراه است؛ و مقابله با دشمن، حتی اگر مسلحانه نباشد.

«دفاع» در اندیشه *امام خامنه‌ای* نیز دارای مفهومی گسترده است: در مقابل دشمن باشد، خواه در مقابل حمله صورت گرفته باشد یا امکان حمله وجود داشته باشد. در نتیجه، مقوم مفهوم دو واژه «جهاد» و «دفاع» در اندیشه *امام خامنه‌ای*، «تقابل با دشمن» است که در هر زمان و هر شرایطی، می‌تواند بروز متفاوتی داشته باشد. همچنین هر دو مفهوم «جهاد» و «دفاع» دارای انواع و ابعاد گوناگونی است که پیش‌تر بیان گردید.

برخلاف دیدگاه مشهور در تعریف «جهاد» به مفهوم مقید به حمله مسلحانه، *امام خامنه‌ای* در بیانات متعدد و با عبارات گوناگون، سعی در ارائه گسترده مفهومی جهاد نموده است. گاه جهاد را در مفهوم گسترده آن تعریف می‌نماید؛ گاه تأکید می‌کند جهاد تنها یک حرکت مسلحانه نیست؛ و گاه انواع و ابعاد جهاد را بیان می‌دارد:

ما در اول کتاب «جهاد» عرض کردیم که معیار جهاد، شمشیر و میدان جنگ نیست. معیار جهاد همان چیزی است که امروز در زبان فارسی ما، در کلمه «مبارزه» وجود دارد: فلانی آدم مبارزی است، فلانی آدم مبارزی نیست؛ نویسنده مبارز، نویسنده غیرمبارز؛ عالم مبارز، عالم غیرمبارز؛ دانشجوی مبارز و طلبه مبارز، دانشجوی غیرمبارز و طلبه غیرمبارز؛ جامعه مبارز و جامعه غیرمبارز. پس «جهاد» یعنی: مبارزه (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۳/۶/۲۰).

[امروز] جنگ نظامی مطرح نیست، امروز برای کشور ما جنگ نظامی سنتی و متعارف احتمال بسیار بسیار ضعیفی است، لکن جهاد باقی است؛ جهاد یک چیز دیگر است. «جهاد» فقط به معنای قتال نیست، فقط به معنای جنگ نظامی نیست؛ جهاد یک معنای بسیار وسیع‌تری دارد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۵/۳/۳).

«جهاد» هم فقط به معنای حضور در میدان جنگ نیست؛ زیرا هرگونه تلاش در مقابله با دشمن، می‌تواند جهاد تلقی شود (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۵/۳/۲۰).

بسیج عرصهٔ جهاد است، نه قتال. قتال یک گوشه‌ای از جهاد است. «جهاد» یعنی: حضور در میدان با مجاهدت، با تلاش، با هدف و با ایمان؛ این می‌شود جهاد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۹/۴/۲۰).

خوشبختانه ملت ما با فرهنگ مجاهدت آشناست. ما از مجاهدت، بیگانه نیستیم. ملت ما در میدان‌های جهاد؛ هم جهاد نظامی در دوران هشت سال دفاع مقدس، هم جهاد سیاسی در طول این مدت، هم جهاد اقتصادی و علمی، یک ملت امتحان‌داده است. ما آشنا هستیم با جهاد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۰/۱/۸).

این جهاد همیشه بر دوش ما هست؛ جهاد علمی، جهاد عملی، جهاد در دوران جنگ، جهاد در دوران صلح، جهاد با نفس، جهاد با دشمن بیرونی، جهاد با مال، جهاد با جان، جهاد با زبان. اینها درس است. کاری که می‌کنید برای اعتلای دین یا اعتلای امت اسلامی، جهاد است (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۵/۵/۱۷).

با ملاحظه بیانات گوناگون *امام خامنه‌ای* روشن شد که «جهاد» مفهوم گسترده‌ای دارد و شامل هر نوع فعالیت و تلاش در مقابله با دشمن و در هر زمینه‌ای است. یکی از اقسام این جهاد گسترده «جهاد تبیین» است که پیش‌تر دیدگاه ایشان در رابطه با این مفهوم به‌مثابه نوعی تلاش و فعالیت در مقابل دشمن تحلیل شد.

از سوی دیگر در اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای* هر فعالیتی در جهت حفظ و حمایت از اسلام و مسلمانان در مقابل هجوم دشمن، دفاع است. بنابراین، جهاد تبیین همان‌گونه که نوعی تلاش در مقابله با دشمن است، حفظ و حمایت از کیان اسلام و مسلمانان نیز هست و در واقع، نوعی دفاع است. به عبارت دیگر، تلاش در مقابل دشمن (جهاد در مفهوم گسترده) گاه ممکن است همراه با حمله مسلحانه باشد که همان مفهوم «جهاد» در دیدگاه مشهور فقهاست. گاهی نیز ممکن است در قالب دفاع و حمایت از کیان اسلام و مسلمانان در مقابل هجوم دشمن باشد.

براساس دیدگاه *امام خامنه‌ای*، «جهاد عام»، یعنی تلاش در مقابل دشمن می‌تواند با ابزارهای گوناگون، از جمله «بیان» محقق شود. در نتیجه، «جهاد تبیین» چون تلاش در مقابل دشمن است، نوعی جهاد است. اما از سوی دیگر، چون راهکاری برای حفظ اسلام در مقابل هجوم دشمن است، نوعی دفاع به‌شمار می‌آید. *امام خامنه‌ای* در بیانات متعدد و با عبارات گوناگون که پیش‌تر به آنها اشاره شد، سعی در ارائه گسترده‌تری مفهومی «جهاد» و «دفاع» و عدم تمایز این دو واژه نموده است.

از مقایسه مفهوم دو واژه «جهاد» و «دفاع» در اندیشه *امام خامنه‌ای* سه نکته ذیل به دست می‌آید:

۱. اطلاق «جهاد» بر «تبیین» تنها براساس مفهوم گسترده جهاد در اندیشه *امام خامنه‌ای* صحیح است؛ اما ارائه مفهوم مقید از «جهاد» (حمله مسلحانه با ابزار جنگی به دشمن) در دیدگاه مشهور فقها، اطلاق «جهاد» برای «تبیین» را که برخوردار از ابزار جنگی نیست، بی‌معنا می‌نماید.

۲. بنا بر اندیشه *امام خامنه‌ای*، هر دو واژه «جهاد» و «دفاع» مفهوم وسیعی دارد که هر کدام دارای انواع و ابعاد گوناگونی است.

۳. بنا بر اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای*، «جهاد تبیین» نوعی از کاربرد دو واژه «دفاع» و «جهاد» است؛ یعنی آنجا که تبیین برای حفظ کیان اسلام با ابزار بیان حقایق و وقایع به صورت صحیح در مقابله با هجمه‌های دشمن در تحریف آنهاست، نوعی «دفاع» به‌شمار می‌آید، و چون تلاشی در مقابل دشمن است، «جهاد» نامیده می‌شود.

۴. مقایسه ابعاد جهاد تبیین و دفاع

«جهاد» در مفهوم مقید آن که حمله مسلحانه با ابزار خاص جنگی به دشمن است، منحصر به ابعاد نظامی است که اندیشه مشهور فقها بر آن است. اما «جهاد» در مفهوم گسترده آن که *امام خامنه‌ای* بیان نموده و یکی از انواع آن را «جهاد با زبان» معرفی کرده، ابعاد متعددی دارد و شامل تمام ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی می‌شود (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۵/۵/۱۷).

این گستردگی مفهومی واژه «جهاد» به‌گونه‌ای است که ایشان در سال‌های اخیر، «جهاد تبیین» را در سخنان خود بارها به کار برده و بر تحقق این جهاد توسط اقشار گوناگون نخبگان تأکید نموده است (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۴۰۰/۱۱/۳؛ همو، ۱۴۰۰/۱۱/۱۹؛ همو، ۱۴۰۰/۱۲/۱۹؛ همو، ۱۴۰۰/۱۳/۴؛ همو، ۱۴۰۰/۱۵/۵).

امام خامنه‌ای ویژگی بارز حضرت زینب علیها السلام را راه‌اندازی «جهاد تبیین» بعد از واقعه کربلا برمی‌شمارد (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۴۰۰/۷/۵؛ همو، ۱۴۰۰/۹/۲۱).

در تعریف «جهاد» از نگاه *امام خامنه‌ای* معلوم گردید که هرگونه تلاش و حرکت در مقابل دشمن جهاد است. بنابراین توسعه مفهومی در تعریف واژه «جهاد» به «جهاد تبیین» که تلاش برای تبیین ارزش‌های دینی در مقابل تحریف دشمن است، یکی از اقسام جهاد است.

پیش‌تر معلوم گردید که حفظ و حمایت از کیان اسلام و مسلمانان در مقابل هرگونه هجمه دشمن، مفهوم «دفاع» در نظر مشهور و دیدگاه *امام خامنه‌ای* است. این مفهوم گسترده از واژه «دفاع» منحصر به دفاع در مقابل تهاجم نظامی نیست، بلکه دفاع در مقابل هرگونه هجمه دشمن است. به یقین، گستردگی مفهوم «دفاع» شامل دفع هرگونه هجمه دشمن در ابعاد گوناگون نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است.

مقایسه مفهوم «جهاد تبیین» و مفهوم «دفاع» در اندیشه *امام خامنه‌ای* که هر دو گستردگی مفهومی دارند، مشخص می‌کند اصطلاح «جهاد تبیین» که در سال‌های اخیر در کلام ایشان بارها به کار برده شده و به‌مثابه وظیفه نخبگان جامعه مطرح گردیده، چون تلاشی در مقابل دشمن است، جهاد است؛ همان‌گونه که چون راهی برای حفظ اسلام و مسلمانان از هجمه دشمن است، دفاع به‌شمار می‌آید. به‌عبارت دیگر، تبیین ارزش‌های اسلامی از یک سو جنبه جهادی و تقابلی با دشمن دارد و به همین سبب ایشان دستور به جهاد داده است. از سوی دیگر جنبه دفاعی دارد و روشی است برای حفظ اسلام و مسلمانان از تهاجم دشمن به باورها و اعتقادات دینی.

در نهایت، همان‌گونه که اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای*، ابعاد گسترده‌ای دارد و شامل تمام ابعاد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است، جهاد تبیین برای بیان دقیق و صحیح همه ارزش‌های اسلامی، باید در ابعاد گوناگون به منظور دفع هجمه دشمن به باورها و اعتقادات مردم انجام شود. به یقین، جهاد تبیین که تکلیفی بر صاحبان قلم و منبر و خطابه است، با ابزار قلم و زبان، هجمه دشمن در تحریف ارزش‌های اسلامی و حوادث و حقایق را دفع خواهد نمود.

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، *امام خامنه‌ای* واژه «جهاد تبیین» را از عموم جامعه و به‌ویژه نخبگان مطالبه نموده است. «جهاد» در اندیشه مشهور فقها، منحصر در حمله مسلحانه به دشمن است و مفهومی متمایز از «دفاع» دارد. بنا بر اندیشه مشهور، اطلاق مفهوم «جهاد» بر «تبیین» بی‌معنا به نظر می‌رسد. تحلیل دیدگاه *امام خامنه‌ای* نسبت به مفهوم «جهاد» نشان می‌دهد در اندیشه ایشان، «جهاد» مفهوم گسترده‌ای دارد و هرگونه تلاش در مقابله با دشمن است. ایشان با بهره‌گیری از این مفهوم دینی گسترده، «جهاد تبیین» را مصداقی از جهاد اعلام نموده است.

دفاع در اندیشه مشهور فقها و *امام خامنه‌ای* به معنای حفظ کیان اسلام و مسلمانان از تهاجم دشمن است که شامل ابعاد گوناگون دفع تهاجم نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی می‌شود. «جهاد تبیین» که بیان حقایق و وقایع به صورت صحیح در مقابله با هجمه‌های دشمن در تحریف آنهاست، یکی از ابعاد حفظ و حمایت از جامعه اسلامی است. بنابراین، جهاد تبیین در اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای*، یکی از ابعاد مفهوم گسترده دفاع به‌شمار می‌آید.

به دیگر سخن، مقوم اصلی مفهوم جهاد (یعنی در مقابل دشمن بودن) و مقوم اصلی مفهوم دفاع (یعنی دفع هجمه دشمن)، هر دو در مفهوم «جهاد تبیین» وجود دارد. جهاد تبیین از آن‌رو که تلاشی است در مقابل دشمن، «جهاد» نامیده می‌شود و از آن‌رو که برای دفع هجمه‌های ایجادشده دشمن برای تحریف حقایق است، دفاع است. همچنین به‌تبع گستردگی ابعاد دفاع، جهاد تبیین نیز گسترده بوده و تفاوت آن با سایر ابعاد دفاع، ابزار و روش دفاعی آن است که دفاع با قلم و زبان است.

بر این اساس، گستره جهاد تبیین در اندیشه دفاعی *امام خامنه‌ای* معلوم گردید. اما جای این سؤال باقی است که گستره جهاد تبیین در اندیشه مشهور فقها چگونه است؟ آیا فقط با جنبه دفاعی تناسب دارد و روشی برای حفظ عقیده و تفکر مردم جامعه اسلامی است که متناسب با مفهوم دفاع در اندیشه مشهور فقها باشد؟ یا می‌توان جنبه تهاجمی برای آن در نظر گرفت که در حمله مسلحانه، علیه قلم و زبان در حمله به افکار و عقاید دشمنان مورد استفاده قرار می‌گیرد؟

پیشنهاد می‌شود اندیشمندان و صاحبان فکر و قلم در پژوهشی مستقل، ماهیت و قلمرو جهاد تبیین در دیدگاه مشهور فقها در تعریف «جهاد» را بررسی و تحلیل کنند.

منابع

- ابن‌درید، محمدبن حسن، ۱۹۸۸، *جمهرة اللغة*، بیروت، دار العلم للملایین.
- ابن‌فارس، احمد، ۱۴۰۴ق، *معجم مقاییس اللغة*، تحقیق عبدالسلام محمد هارون، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- بیانات رهبر معظم انقلاب، در: Khamenei.ir.
- جمشیدی، محمدحسین، ۱۳۸۳، *مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در جهان*، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران.
- جوهری، اسماعیل‌بن حماد، ۱۴۰۴ق، *الصحاح*، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دار العلم للملایین.
- حراعلی، محمدبن حسن، ۱۴۰۹ق، *وسائل الشیعه*، قم، مؤسسه آل‌ال‌بیت علیه‌السلام.
- حسینی، ابوالحسن و دیگران، ۱۳۹۵، *اندیشه دفاعی اسلام*، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۹۵، *جهاد اقتصادی*، تهران، انقلاب اسلامی.
- _____، ۱۳۹۷الف، *روشنای آینده*، تهران، انقلاب اسلامی.
- _____، ۱۳۹۷ب، *همر زمان حسین علیه‌السلام*، تهران، انقلاب اسلامی.
- _____، ۱۳۹۸، *تفسیر سوره برائت*، تهران، انقلاب اسلامی.
- سلامی، حسین و رضا یداللهی، ۱۳۹۶، «ارائه الگوی دفاعی حاکم بر اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای»، *مطالعات دفاعی استراتژیک*، ش ۶۹ ص ۳۲-۵.
- سنجایی، غلامرضا و دیگران، ۱۳۹۸، *مبانی فرهنگ دفاعی جمهوری اسلامی ایران* (اندیشه‌ها، مؤلفه‌ها و راهکارها)، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- صلح میرزایی، سعید، ۱۴۰۰، *جهاد تبیین در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای*، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی.
- عاملی کرکی، علی‌بن حسین، ۱۴۱۴ق، *جامع المقاصد فی شرح القواعد*، قم، مؤسسه آل‌ال‌بیت علیه‌السلام.
- عاملی، زین‌الدین‌بن علی (شهید ثانی)، ۱۴۱۳ق، *مسالك الأفهام فی شرح شرائع الإسلام*، قم، مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- عمانی، مهدی و دیگران، ۱۴۰۱، «جهاد تبیین؛ راهبردی پیشگیرانه در قبال تفکر اجباری ناشی از فناوری هارپ»، *رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی*، دوره دوم، ش ۵، ص ۲۶-۴۲.
- فراهیدی، خلیل‌بن احمد، ۱۴۱۰ق، *کتاب العین*، قم، هجرت.
- کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۴۰۷ق، *الکافی*، تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- کوشکی، محمدصادق، ۱۴۰۱، «جهاد تبیین: چپستی چرایی و چگونگی»، *پاسدار اسلام*، ش ۴۷۷-۴۷۸، ص ۳۶-۳۷.
- لطفی مرزناکی، رحمان، ۱۳۹۹، *دفاع آینده‌نگر در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای* (مجموعه مقالات)، تهران، دفاع.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الأنوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- محمودی، محسن و سالار صادقی، ۱۴۰۱، «جهاد تبیین در فضای مجازی از منظر رهبر انقلاب»، در: *سومین کنفرانس پدافند سایبری*، مراغه.
- مرادپیری، هادی، ۱۳۹۱، «الگوی دفاعی در اندیشه دفاعی حضرت امام خامنه‌ای»، *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ش ۹، ص ۸۳-۱۱۲.
- مشکینی، میرزاعلی، ۱۴۱۹ق، *مصطلحات الفقه*، قم، الهادی.
- مهدیان، حسین و جلال تراکشوند، ۱۳۹۹، «تبیین نظام‌مند اندیشه دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا»، *مدیریت نظامی*، ش ۴، ص ۱-۳.
- نجفی، محمدحسن، ۱۴۰۴ق، *جواهر الکلام*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.